

διαβρώσεις και επιβιώσεις στο λαϊκό πολιτισμό της βορείας Ελλάδας*

Αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι ο αγροτικός πληθυσμός υφίσταται στις εξελιγμένες ή εξελισσόμενες χώρες μίαν υποχώρηση, η οποία εντάθηκε κυρίως μετά το τέλος του 2ου παγκόσμιου πολέμου. Αυτό επηρεάζει άμεσα, όπως είναι αυτονόητο, και το λαϊκό πολιτισμό της υπαίθρου.

Στην Ελλάδα, στα άλλα γνωστά αίτια της κάμψης του αγροτικού βίου προστίθεται και η μετανάστευση, με ιδιαίτερη έμφαση σε ορισμένες περιοχές, ακριβώς εκείνες που απο-τελούν τη Β. Ελλάδα: την Ήπειρο, τη Μακεδονία και τη Θράκη.

Θα δώσω ένα συγκεκριμένο παράδειγμα των συντελούμενων στη Β. Ελλάδα αλλαγών, όπως τις παράστησε ο πρόεδρος μιας κοινότητας τον Νοέμβριο του 1972¹. Πρόκειται για την κωμόπολη Κρηνίδες, η οποία απέχει 16 χιλιόμετρα από την Καβάλα. Σημειώνω ότι οι 4.000 κάτοικοι του χωριού κατά το 1962 είχαν γίνει, ύστερα από δέκα χρόνια, 2080² - είχαν δηλαδή μείνει οι μισοί. Από τις δύο χιλιάδες των μεταναστών³ σύμφωνα με πληροφορίες του προέδρου, οι 1.500 εργάζονταν και ζούσαν στη Δυτική Γερμανία* οι άλλοι 500 ήταν διασπαρμένοι στα μεγάλα αστικά κέντρα του εσωτερικού (κυρίως Αθήνα, Θεσσαλονίκη).

Ο πρόεδρος του χωριού, αντιμετωπίζοντας ρεαλιστικά το θέμα της φυγής τόσων ανθρώπων, παρατηρούσε:

«Αν

και

απουσιάζει τόσοσ κόσμος, η αγροτική έκταση σ' όλη την περιφέρεια μας, μια έκταση 23.000 στρεμμάτων, δεν έχει ούτε μια σπιθαμή εδάφους ακαλλιέργητον. Διότι παράλληλα οι γεωργοί που έχουν μείνει εδώ έχουν εξοπλισθεί με γεωργικά μηχανήματα και μπορεί να πει κανείς, ότι και γι' αυτούς που έμειναν εδώ δεν φτάνει αυτή η γης»

2

. Και πιο πέρα, μιλώντας πάλι για τη μετανάστευση, έλεγε: «Η μετανάστευση όχι μόνο δεν

εδημιούργησε οικονομικά προβλήματα, αλλά έκανε τον τόπο μας να προοδεύσει. Έκανε καλό, γιατί οι δικοί μας μετα-νάστες, οι περισσότεροι από όσους έχουν μεταναστεύσει, έχουν επενδύσει εδώ τα κεφάλαια τους σε μαγαζιά και οικο-δομές και υπάρχει μεγάλη κίνηση, μεγάλος οικοδομικός ορ-γασμός. Το καλοκαίρι βλέπεις εδώ, που όλοι αυτοί κατά το ήμισυ επιστρέφουν, 200 έως 300 αυτοκίνητα. Έρχονται από τη Γερμανία και δημιουργούν ένα τζίρο πολύ σοβαρό (...) οι περισσότεροι από τους μετανάστες δεν αποξενώνονται από τον τόπο. Έχουν εδώ γονείς και παιδιά. Η επαφή υπάρχει με τους μετανάστες, και στην πραγματικότητα έρχεται πολύ πε-ρισσότερο συνάλλαγμα από 400.000 δραχμές το μήνα, που τζιράρεται εδώ πέρα (...). Φτιάξαμε δρόμο. Όλοι οι δρόμοι μέσα είναι ασφαλτοστρωμένοι. Φτιάξαμε κοινοτικό κατάστημα πολύ υπέροχο. Όλα αυτά τα ωραία δημιουργούν άλλες απαιτήσεις. Τώρα θέλουμε να φτιάξουμε ένα μεγάλο πάρκο (...). Κάποτε ζύμωναν όλοι εδώ το χωριάτικο ψωμί, που λέ-με. Σήμερα, ζήτημα είναι αν ζυμώνουν δέκα, κι αυτοί επειδή έχουν καλό φούρνο. Έχει αλλάξει η ζωή. Το γάλα" προ τριε-τίας υπήρχε οικόσιτος κτηνοτροφία, αλλά δεν υπήρχε ανά-πτυξη. Μια αγελάδα βελτιωμένη δίνει 20-25 κιλά γάλα ημε-ρησίως. Αν είχες δύο, έβγαζες 50 κιλά γάλα. Δεν υπήρχε μέ-ριμνα να συγκεντρωθεί αυτό το γάλα και ο νοικοκύρης το έχανε σα νερό. Να το δώσει στο γείτονα. Σαράντα κιλά γάλα; Μα είχε κι αυτός. Από τη μέρα που δημιουργήθηκε η βιομη-χανία γάλακτος στη Δράμα και υπάρχει ο θεσμός της συ-κεντρώσεως,

μόνο

από το γάλα

έρχονται το

τρίμηνο

στις

Κρηνίδες 700.000 δραχμές»

3

. Σε ερώτηση του συνομιλητή του, τι γίνεται το χρήμα, ο πρόεδρος έδωσε την απάντηση: «Σπίτια. Πολυκατοικίες. Όποιος κτίζει, θέλει να κάνει καλύ-τερο σπίτι από τον άλλο. Αν τα κεφαλοχώρια, σαν το δικό μας, είναι σ' αυτή την κατάσταση από πλευράς αναπτύξεως, πρέπει να ' μαστέ ευχαριστημένοι. Αυτά τα ωραία σπίτια που βλέπετε είναι των μεταναστών. Θα μπορούσαν να είναι δια-μερίσματα στη Θεσσαλονίκη και την Αθήνα. Υπάρχει όμως ο παράγων άνθρωπος. Αν δεν φτιάχναμε δρόμους, αυτό το συντριβάνι που φωταγωγείται, δεν αλλάζαμε φωτισμούς, δεν θα προσελκύαμε τον μετανάστη»

4

.

Κάνοντας ένα σύντομο σχολιασμό των παραπάνω στοιχεί-ων επισημαίνω, πρώτα, την επιβλητική παρουσία στην ύπαι-θρο των μηχανών, οι οποίες ανατρέψανε τις παλαιές μεθόδους παραγωγής, συγκεντρώσεως και διακινήσεως των αγαθών⁵.

Η σχετική εξάλλου οικονομική ευεξία των μεταναστών, σε συνδυασμό με την ακμαία πάντα φιλοπατρία τους, συντελεί στην οικοδομική ανάπτυξη της κωμοπόλεως, αφού οι περισσό-τεροι από αυτούς έχτισαν μαγαζιά και διαμερίσματα, όχι μόνο με την προοπτική του μελλοντικού επαναπατρισμού τους —που είναι πάντα το μεγάλο τους όνειρο—, αλλά και για να καλυφθούν οι οικιστικές ανάγκες, που παρουσιάζουν έξαρση κάθε καλοκαίρι⁶.

Αλλά οι αδειούχοι εργάτες των γερμανικών βιομηχανικών κέντρων φέρνουν μαζί τους τις ανέσεις του τεχνικού πολιτισμού, που σημαίνει ότι τα διαμερίσματα των Κρηνιδων εξοπλίζονται με τα απαραίτητα για μια σύγχρονη ζωή μέσα¹ έτσι ο μηχανικός πολιτισμός δεν εισβάλλει μόνο στα χωρά-φια, αλλά μπαίνει και στα σπίτια των χωρικών, εγκαθίσταται τέλος σε ολόκληρη την πόλη, όπου οι δρόμοι ασφαλτοστρώ-θηκαν και το σιντριβάνι της πλατείας έχει προφανώς ως πρό-τυπο του το αδελφό έργο της πλατείας Ομονοίας στην πρω-τεύουσα.

Όλα αυτά *έχουν αλλάξει τη ζωή, κατά* την επιγραμματική έκφραση του προέδρου της κωμοπόλεως. Οι μηχανές, που ήρ-θαν να αντικαταστήσουν τα ανθρώπινα χέρια και παραμέρισαν τις παλαιές μεθόδους εργασίας, συντέλεσαν στον παραμερι-σμό και των συνηθειών και των εθίμων, που συνδέονταν με εκείνες. Ολόκληρος ο

Wald

- και ο

Feldkult

, όλη η λατρεία του δάσους και του αγρού, στην περιγραφή και την ερμηνεία της οποίας ο μεγάλος Γερμανός εθνολόγος και λαογράφος

Wilhelm

Mannhardt

αφιέρωσε δύο μνημειώδεις τόμους (1875-7), κινδυνεύει να εξαφανισθεί κάτω από τη χαλύβδινη πίεση των ελκυστήρων. Ανάλογη υποχώρηση σημειώνουν και πολλά από τα οικιακά έθιμα ή πίστεις* π.χ. η ολοζώντανη άλλοτε «εφέ-στια» εθιμοταξία ή μυθολογία του Δωδεκάμερου σβήνει, κα-θώς τη θέση του τζακιού και του φούρνου παίρνουν η ηλεκτρική σόμπα και κουζίνα" οι άνθρωποι δεν μπόρεσαν να εντά-ξουν μέσα στο καινούργιο τεχνολογικό πλαίσιο την παρουσία των καλικάντζαρων, τους ποικίλους τρόπους μαντέματος την παραμονή των Χριστουγέννων ή της Πρωτοχρονιάς και ανή-μερα στο τζάκι, ή το πάντρεμα της φωτιάς τα Χριστούγεννα.

Αναφέρω ακόμα μια παραδοσιακή εθιμική εκδήλωση της Β. Ελλάδας, που ανήκει στον κύκλο των μιμικών τελετών της βλαστήσεως, με κεντρικό θέμα τον θάνατο και την ανάσταση, η οποία τείνει ολότελα να εξαφανιστεί* εννών τα Ρογκατσάρια. Με κύριο χώρο εμφανίσεως τους τη Θεσσαλία, εκτείνον-ταν και στην Ήπειρο, τη Μακεδονία και τη Θράκη⁷. Σήμερα,

αντίθετα με τα βορειοελλαδίτικα έθιμα των Αναστενάρι-ων και της Γυναικοκρατίας, βρίσκονται κοντά στην εξαφάνιση, γιατί δεν εκδηλώθηκε και γι' αυτά η σωτήρια λύση της εντάξεως τους στον κύκλο των παραδοσιακών μορφών, οι οποίες συντηρούνται ή αναβιώνουν εξ ολοκλήρου φολκλωριστικά —όπως έγινε με τα άλλα δύο.

Δεν θα εξετάσω εδώ τα προβλήματα, που συνεπάγεται ή κατά κάποιον τρόπο τεχνητή στήριξη ή αναστήλωση των εθι-μων, που διαφορετικά τείνουν να εξαφανισθούν. Ούτε θα με

απασχολήσει ένα άλλο, εξίσου σοβαρό πρόβλημα, το οποίο προκύπτει από όσα εκτέθηκαν πιο πάνω: αν δηλαδή και κατά πόσο, μαζί με την εξαφάνιση των παραδοσιακών μορφών, εξαφανίζεται και η αιτία που τις δημιούργησε, αν στέρησαν πια τα υπόγεια ρεύματα της ανθρωπίνης ψυχής, από τα οποία εκείνες αναδύθηκαν. Αφού παρατηρήσω απλώς ότι, κατά τη γνώμη μου, ο γενεσιουργός παράγοντας των παλαιών πίστε-ων και δοξασιών παραμένει σε πολλά και στην τεχνολογική εποχή μας, έστω και ως άμορφη, πάλι, μάζα, η οποία περιμέ-νει την καινούργια μορφοποίηση της σε νέες κατηγορίες εθι-μων και σε μια νέα μυθολογία, θα περάσω στο δεύτερο σκέ-λος του θέματος μου, που αφορά τη δύναμη μερικών μορφών του παραδοσιακού πολιτισμού να αντιστέκονται και να επι-βιώνουν, παρά τη διαβρωτική πίεση της εποχής μας.

Γενικά επαναλαμβάνω εδώ ό,τι παρατηρούσα σε μian άλλη ευκαιρία, όπου με απασχόλησε πάλι ο σύγχρονος λαϊκός πο-λιτισμός της Θράκης και της Μακεδονίας: «τα πλατύτερα λαϊκά στρώματα σπεύδουν, χωρίς ενδοιασμούς, να προσοικει-ωθούν τις κατακτήσεις της τεχνικής, εγκαταλείποντας, όταν τους δοθεί η ευκαιρία, τους παραδοσιακούς, καθυστερημένους τρόπους παραγωγής (αλώνισμα με το άλογο, χειρωνακτικό λιχνισμα κλπ.) ή διαβίωσης (χρήση λαδόλαμπας, μαγκαλιών κλπ.). Αντίθετα, είναι πολύ συντηρητικότερα και 'παραδοσιακά όταν πρόκειται για έθιμα παλαιά, έστω και με λησμονη-μένα συχνά την ειδική σημασία τους. Τα έθιμα αυτά οι λαϊκοί άνθρωποι τα τηρούν όχι μόνο εξαιτίας της αναμφισβήτητα έντονα υπαρκτής και καθοριστικής αρχής τού 'έτσι τα βρήκα-με', αλλά και γιατί διατηρούν μian ευχάριστη και ευπρόσδε-κτη 'γραφικότητα'. Στο σημείο αυτό θα ήθελα να τονίσω, ότι ο λαός μας (...) αγαπάει εξαιρετικά το θέαμα, είναι βαθύτατα φιλοθεάμον»⁸. Τις παρατηρήσεις αυτές είχα βασίσει σε μια πολύ ενδιαφέρουσα μονογραφία για το χωριό Πρωτοκλήσι του Διδυμοτείχου, δημοσιευμένη στο περιοδικό

Θρακικά

⁹

Το εν-διαφέρον της μελέτης βρίσκεται στο γεγονός, ότι ο συντάκτης της, σύμφωνα με τη δήλωση του, έλαβε υπόψη του μονάχα ό,τι εξακολουθούσε να είναι ζωντανό ως την εποχή της συγ-γραφής της, δηλαδή ως το 1971, Έτσι ο αναγνώστης της μονογραφίας μπορεί να έχει ένα διεξοδικό παράδειγμα για την έκταση και το είδος των συντελούμενων μεταβολών στο σημερινό ελληνικό χωριό.

Οπωσδήποτε εδώ επιθυμώ τώρα να αναφερθώ σε ένα μάλλον επουσιώδες εθιμικό στοιχείο, το οποίο επιβιώνει, για να δείξω ακριβώς ότι, από μια περιεργή αλλά πάντως αξιόπρο-σεκτη εσωτερική δύναμη, κατορθώνουν να αντισταθούν στη σημερινή κοσμοχλασιά και πράγματα ασήμαντα καθ'εαυτά, τα οποία όμως αποκτούν έτσι μίαν άλλη, ιδιαίτερη σημασία και προκαλούν —ή πρέπει να προκαλέσουν— *το ενδιαφέρον μας για την ερμηνεία της αντοχής τους*.

Πρόκειται για τη συνήθεια, που εξακολουθεί να υπάρχει ιδιαίτερα στη Β, Ελλάδα, να τρώνε τα Χριστούγεννα, μαζί με το χοιρινό, λάχανο, φρέσκο ή παρασκευασμένο στην αρμύρα.

Η συνήθεια είναι αρχαία, προχριστιανική. Έρχεται από τους αρχαίους Έλληνες και τους Ρωμαίους¹⁰. Οι Έλληνες χρησιμοποιούσαν το λάχανο ως θεραπευτικό μέσο, καθώς και οι Ρωμαίοι, για τους οποίους ήταν αυτό μια *herba pollens*. Για τον λόγο αυτό αποτελούσε και προσφορά στους θεούς της ιατρικής, ιδιαίτερα στον Απόλλωνα. Το πρόσφεραν καίγοντας το* τη στάχτη την κρατούσαν, για να την έχουν ως φάρμακο ή μέσο αποτροπής των κακών. Ο Ιπποκράτης και ιδιαίτερα ο Διοσκορίδης δίνουν πλήθος πληροφορίες και συνταγές, που έχουν ως βάση τις θεραπευτικές ιδιότητες του λάχανου, το οποίο, όπως μας πληροφορούν οι ίδιοι, εκτός των άλλων, το χρησιμοποιούσαν για να εξουδετερώνουν το μεθύσι.

Αλλά το λάχανο ήταν και αντικείμενο λατρευτικής συμπεριφοράς. Π.χ. πίστευαν οι αρχαίοι πως όταν κάποιος έτρωγε λάχανο, έπρεπε να σωπαίνει ευλαβικά, όπως όταν τελούσαν μια θυσία. Το λάχανο έπρεπε επίσης να το τρώνε μονάχα σε μίαν ορισμένη εποχή του χρόνου ή κατά την τέλεση μιας ορισμένης λατρείας· μόνο έτσι θα έφερνε ευτυχία, πλούτο, θα κρατούσε τον άνθρωπο και τα ζώα του σπιτιού γερά. «Προ-πάντων στην αρχή νέων περιόδων του έτους, οι οποίες έχουν αποφασιστική σημασία για την αγροτική οικονομία. Κάθε τέ-τοια νέα περίοδος συνοδευόταν με ένα γεύμα για τους νεκρούς ή για τις ψυχές, πράγμα που το συναντάμε στις δοξασίες των πιο διαφορετικών λαών»¹¹. Ο Hofler, ο οποίος ενδιαφέρθηκε για την επιβίωση των αρχαίων δοξασιών και πρακτικών των σχετικών με το λάχανο στη νεότερη Ευρώπη, αρχίζει με την παρατήρηση ότι το λάχανο, νωπό ή αλατισμένο, οι Γερμανοί το παρέλαβαν από το ρωμαϊκό κήπο και το ρωμαϊκό σπίτι. Και τελειώνει με την ακόλουθη φράση: «Η χρήση του λάχανου είναι ένα παράδειγμα για το πώς η αρχαία λαϊκή ιατρική συνέχισε να ζει ως τις μέρες μας και για το πώς οι σύγχρονες λαϊκές συνήθειες επηρεάζονται ακόμα από την αρχαιότητα. Με την εισαγωγή του λάχανου (...) ταξίδεψε επίσης η αρχαία πίστη, που ήταν συνυφασμένη με αυτό»

12

Οπωσδήποτε η μελέτη του Γερμανού επιστήμονα ήταν γραμμένη το 1910 και, ακόμα, δεν

αναφέρεται στη νεότερη Ελλάδα. Γι' αυτό, παίρνοντας ως αφορμή μια σχετική ειδή-ση από το έργο του καθηγητή Γ. Α. Μέγα *Ελληνικά εορταί και έθιμα της λαϊκής λατρείας*¹³, θέλησα να εξετάσω ποια εί-ναι η επιβίωση του εθίμου στη Β. Ελλάδα σήμερα

14

. Διαπι-στώθηκε ότι μέχρι σήμερα οι κάτοικοι της Μακεδονίας και της Θράκης, όπου περιόρισα τη διερεύνηση του, εξακολουθούν να τηρούν το έθιμο, τρώγοντας λάχανο τα Χριστούγεννα

15

. Η παρασκευή του είναι στερεότυπη: ένα δυο μήνες πριν από τα Χριστούγεννα παίρνουν λάχανα, τα κόβουν σε τέσσερα κομμά-τια αν είναι μεγάλα (διαφορετικά τα αφήνουν ολόκληρα) και τα τοποθετούν σε πήλινα πιθάρια ή, συνηθέστερα, σε ξύλινους κάδους, αφού τα αλατίσουν καλά. Τα αφήνουν λίγες ημέρες, να μαραθούν κάπως, και ύστερα ρίχνουν μέσα άρμη, δηλαδή αλατόνερο, ώσπου τα λάχανα να σκεπαστούν απ' αυτήν

16

. Από πάνω βάζουν κλαριά από κλήμα, πλεγμένα, και τα σκεπάζουν με μια βαριά πλατιά πέτρα, που να εφαρμόζει καλά. Τα λάχανα μένουν έτσι 10 ως 30 μέρες (κάποτε και περισσότερο), ώσπου να γίνουν «τουρσί».

Το έτσι παρασκευασμένο λάχανο το τρώνε ως σαλατικό ή το μαγειρεύουν με το χοιρινό¹⁷, ή φτιάχνουν μ' αυτό «γιαπράκια» («σαρμάδες», «κουκουλωμένα»), δηλαδή ντολμάδες, όπου αντί για κιμά χρησιμοποιούν κρέας από το χοιρινό τεμαχισμέ-νο σε ψιλά κομμάτια (ή και στουμπισμένο).

Δεν αποκλείεται πάντως και η χρήση του νωπού λάχανου για την παρασκευή των χριστουγεννιάτικων αυτών φαγητών.

Το ζουμί εξάλλου της άρμης (ταρσοζούμι, αρμόζουμο, αρμιά) το πίνουν συνήθως, όταν αισθάνονται «λιγούρα», μετά από κρασοπότι¹⁸ και γενικότερα για «αρρωστικό».

Διασώζεται λοιπόν στη χρήση του λάχανου όχι μόνο η πί-στη στις υγιεινές του ιδιότητες, που μπορούν, βέβαια, να επαληθεύονται από την πρακτική παρατήρηση, αλλά και το λατρευτικό στοιχείο, αφού το φάγμά του συσχετίζεται, στα-θερά με μια γιορτή, η οποία όχι μόνο συμβολίζει την αναγέν-νηση του ανθρώπου, αλλά, σε συνδυασμό με την Πρωτοχρο-νιά, με την οποία συνδέεται στενά, εκφράζει και την αρχή της νέας χρονιάς, μιας νέας περιόδου, όπως και κατά την αρχαιό-τητα. Ας σημειωθεί, ότι για τους ντολμάδες υπάρχει και η ακόλουθη δοξασία: «τα γιαπράκια έτσι τυλιγμένα στο λάχανο συμβολίζουν το νεογέννητο Χριστό μέσα στα σπάργανα τυλι-γμένο»¹⁹. Την ημέρα των Χριστουγέννων, αλλά και όλες τις γιορτές του Δωδεκάμερου, κερνούν τους επισκέπτες (κυρίως τους

άντρες) για πράκτια' καταντά δηλαδή, θα έλεγε κανείς, ένα λατρευτικό κέρασμα.

Η χριστιανική επένδυση της αρχαίας συνήθειας αποτελεί μια σημαντική πλευρά του θέματος: παμπάλαια λατρευτικά έθιμα μπορούν να μεταπηδούν, «μεταμφιεσμένα», από θρησκεία σε θρησκεία, διατηρώντας ανέπαφο τον ουσιώδη πυρήνα τους. Τέτοιες περιπτώσεις από το χώρο της Β. Ελλάδας αναφέρω ενδεικτικά την προσφορά ειδικών άρτων σε αγίους ή

και σε ζώα με την ευκαιρία ορισμένων εορτών, την εγκοίμηση, τη μαγική περιχάραξη του μέρους, όπου έχει εκδηλωθεί ασθένεια, την πίστη στη δύναμη των δένδρων όλες έχουν πάρει σήμερα χριστιανικήν επίφαση και εξακολουθούν έτσι να τελούνται²⁰.

Η συγκέντρωση και η μελέτη *ειδικά* τέτοιων πανάρχαιων εκδηλώσεων πίστεως και συνηθειών, που κατορθώνουν να επιβιώνουν παρά τις αλλεπάλληλες πολιτισμικές μεταβολές, και μάλιστα χωρίς καμιά εξωτερική και οπωσδήποτε τεχνητή υποστήριξη, είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για την πληρέστερη γνώση της ανθρώπινης ψυχοσυνθέσεως και, προπάντων, των τρόπων της εξωτερικεύσεώς της. Κατά την έρευνα, έργο της επιστήμης θα είναι η εύρεση με τη συγκριτική μέθοδο των τοπικών διαφορών, οι οποίες θα βοηθούν στη συναγωγή ειδικότερων εθνολογικών και κοινωνιολογικών

21

συμπερασμάτων.

Το κείμενο από το βιβλίο του Μ.Γ. ΜΕΡΑΚΛΗ «ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ» εκδόσεις ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ & ΔΙΑΤΤΩΝ